

BỒ ĐÀO NHA- VIỆT NAM
& OS LUSIADAS CỦA THI THI HÀO LUIS DE CAMOËS (1525-1580)
HUYỄN THOẠI LẬP QUỐC BỒ ĐÀO NHA

TS PHẠM TRỌNG CHÁNH

Khi viết những dòng chữ quốc ngữ ngày nay, ta cảm ơn những người Bồ Đào Nha, đã đem các dấu Bồ Đào Nha vào ngôn ngữ giàu âm thanh tiếng Việt, nếu không có những dấu này, thì Việt Nam chắc phải dùng chữ x, y, z, v, w.. thêm vào cuối chữ như đánh điện tín thì thật là rườm rà, kỳ dị..

Theo Đỗ Quang Chính Lịch sử chữ Quốc ngữ 1620-1659.. Từ năm 1615 đến 1788 có 145 tu sĩ Dòng Tên thuộc 17 quốc tịch đến truyền giáo tại Việt Nam, có 74 người Bồ Đào Nha. 30 người Ý, 10 người Đức, 5 người Pháp, 4 người Tây Ban Nha, 2 người Ba Lan và còn lại các nước khác 1, 2 người.. Linh mục Francisco de Pina người Âu Châu đầu tiên nói thạo tiếng Việt. Pina sinh năm 1585 ở Bồ Đào Nha. Ông tới Đàng Trong năm 1617 sống tại Hội An, Thanh Chiêm. Pina chết đuối bờ biển Quảng Nam ngày 15-2-1625, vì trong khi đi thuyền nhỏ ra tàu Bồ Đào Nha lấy đồ phụng tự, gió bão bất chợt lật thuyền, ông mặc áo choàng tu sĩ nên không bơi được, ông được làm lễ an táng trọng thể tại Hội An.

Bồ Đào Nha nằm phía Tây bán đảo Tây Ban Nha, là nơi hội nhập và tiếp xúc nhiều nguồn dân tộc văn hóa khác nhau từ phía Bắc, les Celtes, các bộ tộc từ German, từ văn minh La Mã, từ Tây Ban Nha. Từ 1200 trước công nguyên, người Phéniciens từ vùng Liban đã đến mở thương điểm tại nhiều nơi và thành lập Lisbonne. Sau đó đến người Hy Lạp, người Carthaginois, và đế quốc La Mã. Năm 711 Hồi Giáo từ phương Nam thống trị bán đảo Tây Ban Nha suốt 4 thế kỷ.

Nước Bồ Đào Nha hình thành từ thế kỷ XI đến thế kỷ XIV, các vương triều đầu tiên đã lãnh đạo kháng chiến đánh đuổi sự thống trị Á Rập Hồi Giáo, để giữ gìn bản sắc Thiên Chúa Giáo, và sau đó chống lại sự thống trị vương triều Tây Ban Nha.

Thời hoàng kim Bồ Đào Nha bắt đầu từ thế kỷ XV, vương triều vua Henri la Navigateur (nhà Hàng Hải). Việc sáng chế ra chiếc tàu Caravelle đã đưa người Bồ Đào Nha đi thám hiểm thế giới, tàu nặng 50 tấn, hai đầu nâng cao lên, 3 cột buồm, năm chiếc buồm vuông lớn, lòng tàu có thể chứa được 400 đến 500 thùng rượu vang, trang bị 40 súng thần công. Tàu còn trang bị nhiều phát minh mới như : địa bàn, dụng cụ đo được vận tốc thuyền, định hướng các vì sao.. Khác với những con thuyền nhỏ chỉ đi dọc bờ biển. Tàu Caravelle vượt được đại dương vòng qua mũi Hảo Vọng qua Ấn Độ Dương đến Trung Quốc, vượt qua Đại Tây Dương đến Châu Mỹ.

Ước vọng ban đầu của Henri le Navigateur là muốn liên kết với hai vùng Thiên Chúa Giáo, Phương Đông (Ethiopie, Syrie.. ngày nay) và Phương Tây (Bồ Đào Nha, Tây Ban Nha, Vatican, Pháp..) để chống lại đế quốc Ottoman (1299-1923) và Hồi Giáo, đã chiếm ngự cả vùng Địa Trung Hải và phía Đông Nam Châu Âu. Rồi từ đó,

các cuộc phiêu lưu đầu tiên đã khám phá ra đảo Madère (1419), quần đảo Açores (1427-1452). Cap-Vert (1444) họ thiết lập các thương điểm, khai phá những đảo còn hoang vu hay chiếm thuộc địa làm nơi dừng chân và từ năm 1440 đến 1482 bắt đầu thám hiểm Phi Châu. Thời đại huy hoàng Bồ Đào Nha đã phát sinh những danh nhân có óc phiêu lưu thám hiểm, họ đã đặt nền móng cho sự giao thương thế giới, họ đã mang lại những gia vị đậm đà từ Á Châu: tiêu, quế, hồi.. và những cây trồng như khoai tây, bắp, cao su.. từ Châu Mỹ mà Âu Châu không biết đến.

Họ đã đem những giá trị nhân bản Thiên Chúa Giáo đến các nước, mà ngày nay trở thành giá trị nhân bản của nhân loại: Nhân quyền, tôn trọng nữ giới, gia đình một vợ một chồng, đến các cơ sở trường học, giảng dạy giáo dục phổ quát cho mọi người, các cơ sở từ thiện, xã hội.. Các nhà truyền giáo đầu tiên đến Trung Quốc đã ngạc nhiên, khi thấy đàn ông được nhiều vợ và giá trị người phụ nữ thật thấp kém. Phụ nữ quý phái bị bó chân, ngón chân bị cong vào, nhỏ như chân trẻ em, không thể đi một mình được, một phong tục dã man tàn bạo được xem là tiêu chuẩn sắc đẹp. Các nước Á Châu đề cao lòng nhân, lòng từ bi, cũng như lòng bác ái của Tây Phương nhưng không tạo dựng những cơ sở từ thiện xã hội, nhà thương, trường học, cô nhi viện, trại tế bần.. Tại Ấn Độ những kẻ bần cùng trong xã hội giai cấp paria mãi mãi kiếp bần cùng làm các nghề hạ tiện không thể nào thoát ra, nhiều vùng phụ nữ sau khi chồng chết bị gậy mê đem lên giàn hỏa, để chiếm đoạt gia tài.. Tại Trung Quốc "Nhất nam viết hữu, thập nữ viết vô", trẻ sơ sinh gái, sinh ra bị bỏ rơi. Tại Ấn Độ trẻ sơ sinh gái bị nhện vào bình sữa cho chết, "cho bé gái bú sữa". Trẻ em lên tám lên mười đã được gả vợ lấy chồng vì khi đến tuổi thành niên tiền hôn môn quá cao là một gánh nặng cho gia đình nghèo. Tại Trung Nam Mỹ, những tù nhân bộ lạc khác, những người thua cuộc trong trò chơi ném banh, bị rạch ngực móc tim và ném xác từ kim tự tháp lặn xuống đất..

Thời đại Phục Hưng Âu Châu thế kỷ XV-XVII bắt nguồn từ Firenze nước Ý với Dante (1265-1321), Michel Ange (1475-1564) từ văn chương, hội họa sang đến các lãnh vực khác khôi phục lại những giá trị Hy Lạp từ triết học Socrate, Platon, Aristote.. đến những khái niệm dân chủ, tự do, nhân quyền.. những cơ sở trường học, hàn lâm viện.. Các trường đại học Âu Châu như Sorbonne, Louvain, Coimbra.. đầu tiên được thành lập để giảng dạy Thần Học, phát triển trở thành nơi giảng dạy nhiều bộ môn y học, triết học, khoa học. luật học, kinh tế.. làm đầu tàu cho sự phát triển, phát minh, sáng chế.. đã tạo nên sức mạnh Tây Phương, trong lúc thế giới Trung Quốc, Ấn Độ, Á Rập, Nam Mỹ.. vẫn dậm chân một chỗ với nền văn minh cổ xưa, những tập tục hủ lậu. Cuộc cách mạng bình đẳng "mọi người đều có khả năng giác ngộ thành Phật", bị đồng hóa ngay tại Ấn Độ, Đức Phật trở thành kiếp thứ chín của thân Shiva, Phật trở thành một vị thần. Từ thế kỷ thứ mười Phật Giáo đã bị Hồi Giáo tiêu diệt đánh đuổi khỏi Ấn Độ.

Năm 1492-1493 cuộc du hành đầu tiên của Christophe Colomb.

Năm 1500 vua Manuel Ier gửi Thuyền trưởng Pedro Álvares Cabral chỉ huy 13 chiến thuyền, với nhiệm vụ tìm đồ gia vị và mở một thương điểm tại Calicut, gặp ngọn gió không thuận chiều thay vì đến mũi Hảo Vọng, họ tình cờ khám phá ra Nam

Mỹ, vùng đất Brésil. Và từ đó họ khai phá một vùng rộng lớn nhất Nam Mỹ, trở thành một quốc gia nói tiếng Bồ Đào Nha.

Mối quan hệ Việt Nam và Bồ Đào Nha có truyền thống từ thế kỷ 15, mối quan hệ với Châu Mỹ mới khám phá và các vùng Phi Châu, Á Châu đã tạo nên mối giao lưu các sản phẩm.

Họ đã đem về cây bắp, các loại khoai, khoai tây, cây cao su.. từ Nam Mỹ về Á Châu, Âu Châu, và trở thành cây trồng lương thực, kỹ nghệ chính nhiều nước. Cây bắp được người Bồ Đào Nha đem từ Nam Mỹ vào Trung Quốc trước, một sứ thần Việt Nam đi sứ mang về nên còn gọi là cây Ngô. Một phóng sự truyền hình Pháp còn cho biết có một thuyền Caravelle chở bầy trâu, có lẽ từ Đàng Trong Việt Nam sang Ba Tây, thuyền bị đắm ngoài cửa biển, bầy trâu bơi vào đất liền, sinh sản bao nhiêu đời thành bầy trâu hoang dã, trâu thích ứng trên địa hình sinh lầy sông nước Amazone, ngày nay cảnh sát Ba Tây lập cả một đội binh chuyên cỡi trâu đi tuần.

Năm 1505 Francisco de Almeda lập đế quốc Bồ Đào Nha tại Á Châu, trở thành vị Phó Vương Ấn Độ đầu tiên, ông cho xây nhiều thành trì tại bờ biển Malabar, Kilwa ở Đông Phi Châu và gửi nhiều đoàn thám hiểm đến đảo Maldives và Ceylan. Từ đó phát sinh ra phong trào thám hiểm, kích thích sự phát triển kinh tế toàn cầu, những phát minh khoa học và kỹ thuật. Từ đó các quốc gia Tây Phương định hình là những quốc gia hiện đại tân tiến. Bồ Đào Nha đế quốc Âu Châu đầu tiên tại Á Châu đã mang lại một trật tự mới trên thế giới trong sự trao đổi văn hoá, chính trị, kinh tế giữa ba lục địa Âu Châu, Á Châu và Mỹ Châu, và mở đường cho sự khai triển các quốc gia Tây Phương khác Anh, Pháp, Hoà Lan, Tây Ban Nha..

Bồ Đào Nha lập thương điểm tại Goa Ấn Độ, Malacca Mã Lai năm 1511, đến Ayutthaya, Xiêm La năm 1511, xây một thành tại Comlombo, Tích Lan năm 1518, tiếp xúc với Đại Việt Đàng Trong tại Hội An năm 1524, dựng một cột đá tại Cù Lao Cham. Năm 1550 Giáo sĩ Gaspar de Santz Gruz đến vùng Cancao, thuộc Khmer. Năm 1555 đến Nagasaki Nhật, năm 1555 hành lập thương điểm tại Ma Cao, Trung Quốc.

Tại Việt Nam họ dừng chân tại Hội An, Chúa Nguyễn cho mời Jean de la Croix, người Bồ Đào Nha ra Huế giúp mở Phường Đúc đối diện phía thượng nguồn chùa Thiên Mụ, ông có vợ người Việt và đào tạo thợ đúc đồng. Các vạc đồng còn lại ngày nay tại Huế được đúc từ đời Hiến Vương Nguyễn Phúc Tần (1659-1682). Thuyền Hòa Lan vào thương mại với Đàng Ngoài, và thuyền Bồ Đào Nha thương mại với Đàng Trong, họ mua hồ tiêu, quế, lụa và các thứ gia vị khác.

Quyền tự điển đầu tiên của Việt Nam là quyền Việt-Bồ-La của Alexandre de Rhodes biên soạn, từ thành quả của những người truyền giáo trước đó người Bồ Đào Nha như Pina. Kho tàng văn khố Bồ Đào Nha còn lưu trữ rất nhiều sử liệu về Việt Nam, Đàng Trong.

Và đặc biệt Thi hào Bồ Đào Nha, Luis de Camões (1525-1580), người mà nước Bồ Đào Nha lấy ngày mất 10 tháng 6 là lễ quốc khánh trong năm, Camões đã từng bị đắm thuyền tại cửa biển sông Cửu Long, khi vùng đất này chưa thuộc về Việt Nam. Trong *Os Lusíadas* in đầu tiên năm 1572 kể cuộc hành trình của Vasco de Gama, cảm hứng từ *Odyssee* của thi hào Homère, ông đã lấy kinh nghiệm vượt biển của mình để kể lại hay đến mức, Voltaire tưởng rằng ông có tham dự cuộc hành trình, thật ra lúc đó ông chưa sinh ra. Tôi đã đến thăm mộ ông trong tu viện Jerónimos tại Lisbonne đối diện với mộ Vasco de Gama, hai bậc vĩ nhân nước Bồ Đào Nha.

Luis de Camões, sinh tại Coimbra năm 1525, gia đình ông cư ngụ tại nơi này, ông nội và cha ông đều là những nhà hàng hải, dòng dõi quý tộc nhỏ, người nổi tiếng nhất trong tổ tiên là một du tử hát du ca ngâm thơ, ông học tại Coimbra, một trong những trường đại học danh tiếng đầu tiên của Âu Châu, thành lập từ năm 1290 từ Lisbonne và dời về Coimbra năm 1308. Các trường học Âu Châu ngày xưa học bằng tiếng La Tinh, Camões hấp thụ nơi đây một kiến thức sâu rộng văn hóa La Tinh, ông đọc Homère, Platon, Aristote, thần thoại Hy Lạp.. qua các bản dịch La Tinh, ông được nuôi dưỡng trong văn chương Ý, ông nói thạo tiếng Tây Ban Nha như tiếng mẹ Bồ Đào Nha của ông.

Mười tám tuổi ông đã nổi tiếng về thi ca, được mời đến triều đình vua Jean III, nơi đây yêu 'với một nàng thiếu nữ mắt xanh' ông ca tụng trong nhiều bài thơ. Nhưng mối tình mang cho ông nhiều đau khổ, ông chỉ là quý tộc nhỏ, người ông yêu là những thiếu nữ dòng dõi quyền thế cao sang là Catarina de Ataíde, bạn hầu cận của hoàng hậu, có sách nói ông yêu Maria công chúa. Thất vọng với tình yêu ông vào quân đội sang Maroc ở Ceuta đánh người "Maures", nơi đây ông bị thương chột một mắt. Trở về lại Lisbonne ông sống đời thác loạn trong các quán rượu, nhà điếm, ông viết nhiều bài thơ tình tuyệt mỹ, thơ không in ra nhưng được nhiều người truyền tụng. Năm 1552 lại tranh chấp và đấu kiếm với một quan án sát triều đình, ông này bị thương nặng, Camões bị tù 6 tháng và được phóng thích với điều kiện đi phục vụ một lãnh địa hải ngoại, mùa xuân năm 1553 ông lên thuyền đi sang Goa, lãnh địa Bồ Đào Nha tại Ấn Độ, trên đường ông tham gia chiến trận tại bờ biển Malabar ở Arabie và trên biển Hồng Hải. Sau đó ông được gửi sang Macao, tại đây ông viết *Os Lusíadas* trong một hang động, ngày nay còn di tích tại Macao. Ông còn đi thám hiểm đảo Sumatra, Java, Bornéo và Timor, rồi du hành trong lục địa Trung Hoa. Ông lên tàu trở về Bồ Đào Nha sau ba năm, không may thuyền bị đắm tại cửa biển sông Cửu Long, có tài liệu chép là Hà Tiên, ông mất người vợ Trung Hoa ông yêu thương và cả tài sản, nhưng ông bơi được vào bờ, một tay cầm bản thảo *Os Lusíadas*, nhờ sự trợ giúp người đầy tớ trung thành người Java, Camões được dân địa phương đưa vào Can Cao (Mỹ Tho) gặp những người đồng hương đã có thương điếm tại đó và được bạn bè giúp đỡ đáp tàu sang Goa khoảng năm 1561, tại đây ông lại gặp nhiều khó khăn và bị tù vì nhiều nợ nần, ông yêu một phụ nữ da đen và ca tụng trong nhiều bài " Thơ cho nàng nô lệ Barbara ". Và trong những ngày tháng tại Goa ông hoàn tất *Os Lusíadas*, lòng nhớ quê hương thôi thúc, khoảng năm 1567 ông lại nhận một nhiệm vụ tại Mozambique trên đường về. Ông ở đây ba năm với người đầy tớ Java trung thành. Mùa xuân năm 1570 thuyền ông cập bến Cascais phía Tây Lisbonne. Phút giây

này được ông tả những dòng cuối cùng trong Os Lusíadas hình ảnh cuộc trở về của Vasco và các bạn đồng hành :

" Phút giây nhìn lại trùng phùng.
Quê hương muôn thuở ngàn trùng dấu yêu.
Con thuyền vào bến tịch liêu,
Một vùng sông Tage mang nhiều nhớ thương.. "

Ông trở về Lisbonne sau cuộc giang hồ hơn 17 năm, năm đó ông 45 tuổi. Ông sống mười năm còn lại cuộc đời, ở tuổi chín muồi, ông chờ đợi nơi sự thành công các tác phẩm, danh tiếng, giàu có và vinh quang. Ông chờ đợi nơi vị vua trẻ Sébastien, từ năm 1557 nối ngôi ông nội vua Jean III lúc lên ba tuổi. Những trang thơ cuối cùng ông đặt niềm hy vọng nơi vị vua này :

" Cho Ngài tôi phụng sự Ngài,
Cánh tay dững cảm tôi nơi chiến trường.
Hồn tôi chấp cánh Thi Nương.
Chỉ trông chờ chút huệ ân của Ngài "

Thi Thần hoan lạc đón mời,
Hát lên, tôi hứa những lời ngợi ca.
An Lộc Sơn, Ngài sẽ là (Alexandre)
An Sinh số phận khác xa tấm lòng.(Achille)

Camoës đã cảm nhận những ngày hoàng hôn của đế chế Bồ Đào Nha, một quốc gia nhỏ bé không đông dân, sau nửa thế kỷ tung hoành từ Đại Tây Dương qua Ấn Độ Dương, đến những xứ sở Mã Lai, Nam Dương, Việt Nam, Trung Quốc, Nhật Bản.. bên bờ Thái Bình Dương. Những tia nắng cuối cùng của mùa thu rực rỡ, vinh quang của đế chế Bồ Đào Nha đã soi rọi trên thi ca Camoës.

Sau khi xuất bản đầu tiên năm 1572, nó được mọi người hâm mộ, ông nhận được một trợ cấp nhỏ bé của hoàng gia Bồ Đào Nha. Nhưng không may trong lúc đó " một trận dịch hạch " lớn hoành hành khắp Âu Châu làm tiêu hao phân nửa dân số, trận dịch chấm dứt nhưng những vùng dịch vẫn còn đây đó. Truyền thuyết kể rằng ông sống những ngày tháng cuối đời trong nghèo đói và ông bệnh hoạn triền miên, người đầy tớ Java trung thành phải đi xin ăn để nuôi ông và ông chết trong nhà thương thí, như một kẻ vô danh ngày 1-6-1580.

Hai năm trước khi ông mất là sự tàn tạ của đế chế Bồ Đào Nha. Ngày 4-8-1578 vị vua trẻ Sébastiens không nghe lời khuyên triều đình, đem quân đánh Maroc, với 25 ngàn quân. 800 chiến thuyền vua bị tử trận tại Alcacer-Kibir mất cả xác, đội quân bị đánh tiêu tan. Chỉ một năm sau khi Camoës mất ngày 16-4-1581, nước Bồ Đào Nha trở thành một tỉnh của Tây Ban Nha. Sau bốn thế kỷ vinh quang, đất nước Bồ Đào Nha bị tàn phá bởi hai kẻ thù truyền kiếp người Maure và người Castillan. Nhưng niềm hy vọng Bồ Đào Nha không hề tắt nhờ thiên trường ca sử thi của Camoës, ca

ngợi một quá khứ hàng hải oanh liệt, nuôi dưỡng huyền thoại vị vua trẻ không chết sẽ trở về trở thành chủ nghĩa Sébastianisme, chờ đợi một ngày phục sinh.

Cuộc phiêu lưu khám phá của Bồ Đào Nha cũng quan trọng như cuộc chiến thành Troie của người Hy Lạp, nó mở con đường được các nước Tây Ban Nha, Hoà Lan, Anh, Pháp.. đi theo. Camoões giải thích như một sứ mệnh các quốc gia Tây Phương. Kipling gọi là " gánh nặng người da trắng " mang nền văn minh đến cho thế giới.

Camoões còn để lại nhiều kịch bản và thi ca trữ tình trên 500 bài thơ. Tác phẩm ông đã làm ông nổi tiếng sau khi mất, và di hài ông được tìm lại và đưa vào nơi trang trọng nhất Tu viện Jerónimos cùng với Vasco de Gama, và vua Henri nhà Hàng hải..

Lusiades từ chữ Lusitanie là một tên khác của Bồ Đào Nha, trường ca Os Lusiadas được xem là một kho tàng văn hoá của dân tộc Bồ Đào Nha, và là một kiệt tác thi ca nhân loại ngang tầm với các sử thi của Homère Hy Lạp. Virgil, Dante của Ý, Goethe của Đức, Cerventès của Tây Ban Nha, Shakespeare của Anh. Molière, Guillaume de Lorris, Victor Hugo của Pháp.. Tác phẩm thi ca mang các giá trị thâm sâu trong linh hồn, trong tiềm thức và vô thức người Bồ Đào Nha. Nó được dịch ra đầu tiên bằng tiếng Tây Ban Nha 15 năm sau ngày mất Camoões năm 1580, Thế kỷ XVIII, XIX hai nước Anh và Ý tranh đua nhau nhiều bản dịch phổ biến Os Lusiadas. Bản dịch ra tiếng Pháp đầu tiên năm 1735 xuất bản tại Paris bởi Duperron de Castéra và từ đó có hơn 12 bản dịch khác.

Tác phẩm vĩ đại này cho đến nay người Việt Nam chưa biết tới. Ngôn ngữ Camões được xem là ngôn ngữ Bồ Đào Nha. Bồ Đào Nha là một dân tộc yêu chuộng thi ca, cả các tác phẩm triết học cũng được diễn tả bằng thi ca.

Bồ Đào Nha là một dải đất hình chữ nhật, khoảng 560 km chiều dài và từ 110 đến 220 km chiều ngang với bờ biển 830 km, đối diện với Đại Tây Dương, Bồ Đào Nha có đường biên giới với Tây Ban Nha 1215 km.

Nước Bồ Đào Nha ngày nay dân số hơn 10 triệu người, mật độ 111,43 dân trên 1km², nhưng năm 2017 có 283 triệu người nói tiếng Bồ Đào Nha trên thế giới, đứng hàng thứ 9 tiếng nói được sử dụng nhiều nhất trên thế giới. Sau thế kỷ huy hoàng dẫn đầu cuộc khám phá, Bồ Đào Nha rơi vào thời kỳ suy thoái trước hai cường quốc Anh và Pháp chiếm lĩnh thuộc địa toàn cầu. Đầu thế kỷ XX, Bồ Đào Nha trở thành một nước trì trệ, lạc hậu dưới thời kỳ cầm quyền độc tài của các tướng lãnh quân đội và sau đó của Salazar, dân bỏ nước tha phương cầu thực khắp Âu Châu, làm các nghề tay chân, làm vú em.. Hình ảnh Bồ Đào Nha là những người phụ nữ mặc quần áo đen, làng xóm những người ngủ gà ngủ gật theo mùa và thức dậy ca hát fado những bài ca trữ tình buồn bã. Nhưng từ năm 1974 cuộc Cách mạng hoa Cẩm chướng (Oeillets) đã đánh thức dân tộc Bồ Đào Nha, các nước thuộc địa Mozambique, Angola, Cap Vert, São Tomé, Đông Timor.. được trao trả độc lập, Mário Soares Tổng Thống dân sự đầu tiên được bầu ra sau 60 năm chế độ quân sự độc tài. Năm 1986,

Bồ Đào Nha gia nhập vào Liên Hiệp Âu Châu với hai thập niên phát triển nhanh chóng, nhờ sự trợ giúp của Liên Hiệp Châu Âu, Bồ Đào Nha đã thay hình đổi dạng, kinh tế phát triển, hiện đại hóa cấu trúc kinh tế xã hội, đời sống dân Bồ Đào Nha hoàn toàn thay đổi, tiến đến gần ngang hàng với các nước Âu Châu khác.

Người Bồ Đào Nha dân không đông, chỉ bằng một phần mười dân Việt Nam ngày nay, tài nguyên thiên nhiên không nhiều, trước mặt là biển cả, bị Hồi Giáo chiếm đóng hơn 4 thế kỷ, nhưng nhờ đầu đã phát triển mở đầu thời đại giao thương khắp địa cầu. Trong khi nước ta chỉ biết đánh cá quanh quần đi dọc sông ngòi, theo bờ biển ?. Tinh thần quật khởi của Bồ Đào Nha đã được nuôi dưỡng bằng thiên trường ca Os Lusíadas, không chỉ là một tác phẩm văn chương, mà còn là một tác phẩm triết học mang tính hiện đại đầy những giá trị nhân bản Thiên Chúa Giáo, được phủ lên dưới hình thức một tác phẩm thi ca cổ đại và thế tục.

Os Lusíadas (Les Lusíades) gồm 8816 câu thơ, gồm 12 thi ca khúc, so với L'Énéide có 12 thi ca khúc. Mỗi thi ca khúc có trăm khổ thơ, mỗi khổ thơ gồm 8 câu. Tôi sẽ chuyển ngữ thành thơ lục bát, sau chuyến đi du lịch từ nam đến bắc Bồ Đào Nha, qua các thành phố, thăm các di tích văn hoá lịch sử, các thánh đường, đài điện huy hoàng một thời oanh liệt, đã cho tôi nguồn cảm hứng, tìm hiểu tác phẩm thi ca vĩ đại dân tộc này, như một cơ hội để học hỏi thêm, sau khi tôi đã diễn ca thơ lục bát Odyssee, Iliade của Homère, Những khúc ca thần diệu của Dante, Tiểu Thuyết Hoa Hồng của Guillaume de Lorris và Jean de Meun.

Les Lusíades kể lại cuộc du hành của Vasco de Gama, bằng chính kinh nghiệm bản thân của Camoës sau hơn 17 năm phiêu lưu qua những địa danh Vasco đã đi qua. Ngay từ Thi Ca Khúc thứ I, đã đưa chúng ta đến cuộc phiêu lưu Vasco dọc theo bờ biển qua mũi Hảo Vọng qua phía Đông Phi Châu, lên phía Bắc Ấn Độ Dương cập bến vào vương quốc Mélinde, ngày nay là Somalie, sau mười tháng hải hành, theo phong cách ảnh hưởng từ Odyssee và Enéide, người thuyền trưởng Vasco được vua Mélinde tiếp đón trọng thể như một người bạn. Lời kể trực tiếp ngôi thứ ba, như trong Odyssee, Ulysse kể chuyện cho vua Alcinoos, tiếp nối hành trình cuối cùng đưa đoàn thuyền Bồ Đào Nha đi đến đích Ấn Độ. Tại Calicut trên bờ biển Oman, phía nam bán đảo, Vasco được tiếp đón bởi Samorin, vua Hindou vây quanh bởi các cận thần theo Hồi Giáo ác cảm với Thiên Chúa Giáo. Không thể thiết lập mối quan hệ lâu dài, cần phải có nhiều phái đoàn khác để bảo đảm sự hiện diện lâu dài tại Ấn Độ. Nhưng khi hoàn thành nhiệm vụ là tìm được con đường từ phía nam sang phương đông, Đoàn thuyền Vasco đi trở về, trước khi vinh quang về đến Lisbonne, tháng tám 1499, hai năm sau khi khởi hành, thi hào Camoës làm sống lại cuộc phiêu lưu thần thoại Vasco de Gama, trở thành duy nhất trong văn chương thế giới. Camoës đã lồng vào cuộc phiêu lưu lịch sử của Vasco de Gama, những thần thoại mang tên các vị thần Hy Lạp : thần Vệ Nữ, thần Téthys, .. pha trộn ít nhiều các tình tiết Odyssee của Homère chuyện vua Alcinoos, tiên nữ Circé, tiên nữ Calypso, lời tiên tri của Casandre, lời tiên tri Tethys ..

Đế tướng thưởng các chinh nhân Bồ Đào Nha mệt nhọc sau cuộc phiêu lưu, thần Vệ Nữ chuẩn bị một cuộc tiếp đón long trọng trong đảo Tình Yêu, tiếp đón các nhà hàng hải trong quần áo ngắn, hay trần trụi và ban tặng tất cả mọi hoan lạc. Người đẹp nhất trong các nàng, hoàng hậu Téthys, thần nữ Biển Cả dìu bước thuyền trưởng đến đỉnh núi, nàng không chỉ đãi bữa tiệc thịnh soạn mà còn một đêm tình yêu. Nàng còn tiết lộ lời tiên tri dân tộc chàng, sứ mệnh cai quản toàn cầu. Rồi với một nghi lễ diệu kỳ, thần nữ đưa chàng vào một nơi bí mật, vô hình, cho chàng chiêm ngưỡng " bộ máy thế giới ". Một đồ hình vũ trụ thu nhỏ, trong đó có thế giới truyền thống, có trái đất. Téthys còn chỉ rõ cho người anh hùng. Nơi và định mệnh Bồ Đào Nha, một dân tộc mới được Chúa chọn. Trong Iliade, Téthys là nữ Thần Biển Cả mẹ của Achille. Camoões đã phối hợp Téthys và tiên nữ Circé đãi tiệc Ulysse..

Lusiades kể chuyện không theo một tiến trình từ đầu đến cuối, Có nhiều thay đổi nhận thức, nhịp điệu, quay trở lại phía sau, đôi khi cắt đứt. Nhất là làm cho sự chú ý độc giả đôi khi đảo lộn bởi những chương khúc khác biệt, chuyện kể trong một chuyện kể, như trong các truyện thời trung cổ. Một chuyện gây xúc động và nổi tiếng nhất, chuyện lịch sử được ghi chép trong sử sách Ignès de Castro " Hoàng hậu Chết " người tình của Thái tử Pedro, bị ám sát bởi lệnh vua cha không muốn chàng kết hôn với nàng. Năm năm sau khi Thái tử lên ngôi vua, chàng đã cho quật mồ nàng lên đặt ngôi trên ngai phong làm Hoàng hậu và bắt các quan triều đình nhận lệnh ám sát nàng đến hôn bàn tay và tôn vinh " Hoàng hậu Chết ".

Như các thiên trường ca Cổ đại, còn có nhiều chuyện khác trong Les Lusiades, hai chuyện nổi bật gây xúc động trong trí tưởng tượng chúng ta như những điều cảm đoán người Bồ Đào Nha vượt qua để hoàn thành sứ mệnh. Lúc đoàn thuyền Vasco de Gama ngày khởi hành để ra khỏi sông Tage, giữa đám đông đứng dọc bờ sông phía Belem, một nhân vật đáng kính " ông già Restelo " đã tiên tri cuộc chinh phục thế giới và khuyên nhủ nên từ bỏ tham vọng này. Đó là những lời tiên tri chống chủ nghĩa đế quốc Bồ Đào Nha, có lẽ biểu lộ từ lương tâm nhà thơ Camoões, nó bắt nguồn từ cảm hứng trong thơ Homère, tiên tri Calchas và Casandre..Vài tháng sau khi thuyền vượt qua Mũi Bão Tố, về sau trở thành Mũi Hảo Vọng, dưới lốt một con quái vật khổng lồ Adamastor, mà các thần thánh trừng phạt vì tội nổi loạn, đã hiện ra báo trước cho các thủy thủ, các hiểm nguy khi vượt qua giới hạn khi vượt khỏi khả năng con người. Chứng kiến cảnh hoàng hôn để chế, sự bắt đầu suy sụp của Đế Quốc Bồ Đào Nha, Camoões tin tưởng sự vĩ đại của con người là đi đến tận cùng khả năng có thể, nhưng cho biết rằng sự kiêu ngạo thái quá có thể đưa đến cái chết của linh hồn. Sống, hành động, chiến thắng, như điều nói với vị vua Sébastiens vào cuối trường ca là " thách đố với quỷ trong địa ngục", Camoões là người một mình ca tụng sự vinh quang khám phá thế giới của dân tộc Bồ Đào Nha và đồng thời cay đắng cho sự yếu kém một nước nhỏ bé, gần như là một sự điên cuồng vượt quá sức mình.. Sự biểu lộ mới mẻ đó cho ta những cảm giác kỳ lạ khi đọc Les Lusiades.

Tài năng thi ca của Camoões, đã để lại một tác phẩm tuyệt tác trong kho tàng văn học nhân loại, được Unesco vinh danh thi hào của thế giới.

Paris 7-10-2022

NIÊN BIỂU THỜI ĐẠI CAMOËS, SỬ THI OS LUSIADAS VÀ MỐI QUAN HỆ VIỆT-BỒ

- 1452 Christophe Colomb đến quần đảo Antilles.
Martin Behaim chuẩn bị vẽ bản đồ đầu tiên vùng đất Châu Mỹ mới khám phá.
- 1460-1497 Triều đại vua Lê Thánh Tông.
- 1497-1499 Cuộc du hành Vasco da Gama.
- 1500 Khám phá chính thức Brésil.
- 1501 Xây dựng tu viện Jeróminos.
Lập bản đồ Cantino, bản đồ thế giới đầu tiên.
- 1505 Don Francisco de Almeida được phong Phó Vương tại Ấn Độ.
- 1507 Chiếm Ormuz
- 1509-1515 Afonso de Albuquerque Toàn Quyền Quốc Gia Ấn Độ.
- 1510 Chiếm Goa
- 1511 Chiếm Malacca
- 1513 Người Bồ Đào Nha đến Trung Hoa.
- 1515 Vua François Ier bắt đầu cai trị nước Pháp.
- 1519 Fernão de Magalhães (Migellan) đi chuyến đi đầu tiên vòng quanh thế giới.
- Charles Quint bắt đầu cai trị đuổi Luther ra khỏi Saint Empire romain germanique.
- 1524 Vasco da Gama được phong Phó Vương trở lại Ấn Độ.
- 1524 Camoës sinh ra tại Coimbra.
- 1525 Pierre de Ronsard ra đời.
- 1527 Mạc Đăng Dung tiếm ngôi.
- 1532 Viện Đại Học Bồ Đào Nha dời từ Lisbonne đến Coimbra.
- 1532-1788. Nhà Lê Trung hưng. Nguyễn Kim khôi phục nhà Lê từ Lào.
- 1533 Montaigne sinh ra.
- 1534 Ignace de Loyola lập Dòng Tên tại Paris.
- 1535 Vua Charles Quint chiếm Tunis
Jacques Cartier người Pháp khám phá Canada.
- 1536-1541. Michel Ange vẽ bức bích họa Ngày phán xét cuối cùng.
- 1540 Các tu sĩ Dòng Tên Jésus đến Bồ Đào Nha.
- 1542 François Xavier đến Goa.
- 1543 Người Bồ Đào Nha tiếp xúc với Nhật Bản.
Cuộc cách mạng khám phá khoa học Copernic.
Nguyễn Kim chiếm lại Thanh Hoá, Nghệ An.
- 1545 Trịnh Kiểm chỉ huy các đạo quân phò vua Lê.
- 1547 Cervantes ra đời.
- 1547-1548. Camões làm nghĩa vụ quân sự tại Ceute, bị thương một mắt.
- 1548 Tomé de Sousa được phong Toàn Quyền tại Brésil.
- 1552 Camoës bị tù nhiều tháng tại Lisbonne.
- 1553 Camoës sang Ấn Độ.
- 1557 Thành lập Macao.
Camoës sang Viễn Đông.
- 1558 Nguyễn Hoàng làm Trấn Thủ Thuận Hóa.

Macao được triều đình nhà Thanh ký kết trở thành nhượng địa Bồ Đào Nha.
1558 Camoões bị tù tại Goa.
1561 Bản đồ thế giới đầu tiên được in ra.
1563 Camoões in tại Goa tác phẩm Ode ao Conde do Redondo.
1564 Shakespeare sinh ra tại Anh,
1567 Comoës đến Mozambique
1568 Bắt đầu triều đại Dom Sebastião (Sébastien)
1570 Camoões trở về Lisbonne sau hơn 17 năm du hành.
1572 Xuất bản Os Lusíadas. Vua Dom Sebastião thưởng cho Camões số tiền 15000 réis.

Cuộc thảm sát Saint-Brthélemy giết đạo Tin Lành.
1576 Camoões xuất bản hai tập thơ ngắn.
1578 Vua Dom Sebastião chết trong trận chiến Ksar-el-Kébiy (Maroc) Hồng Y Don Henrique trở thành vua Bồ Đào Nha.
1580 Camoões mất tại Lisbonne.
1580 Don Henrique mất. Tây Ban Nha xâm lăng, Philippe II vua Bồ Đào Nha.
1582 Linh mục Dòng Tên Mateô Ricci đến Trung Quốc.
1588 Armada thất trận. Anh phát triển hải lực
1592 Nhà Lê chiếm lại Thăng Long, nhà Mạc chạy lên Cao Bằng.
1593 Xiêm La chiếm Lovek. Chân Lạp suy thoái.
1600 Công ty Ấn Độ của Anh được thành lập
1601 Công ty Ấn Độ của Hòa Lan được thành lập.
1611 Nguyễn Hoàng chiếm Phú Yên của Chămpa.
1612-1614 Sứ quân Tokyogawa Ieyasu cấm đạo Công giáo tại Nhật.
1615 Ba tu sĩ Dòng Tên Francesco Buzum (người Ý) Diago Carvalho, Antonio Dias (người Bồ Đào Nha) đáp thuyền buôn Bồ Đào Nha đến Cửa Hàn ngày 18-1-1615.
1617 Tu sĩ Francisco Pina đến Hội An ông là người đầu tiên nói thạo tiếng Việt.
1618 Tu sĩ Dòng Tên Christophe Borri giỏi Toán, Thiên văn và Hàng hải đến Đàng Trong ở Nước Mặn. Năm 1621 trở lại Macao, năm 1623 ông về Goa sau đó về đại học Coimbra dạy Toán. Ông tác giả sách Bàn về nghệ thuật đi biển, bằng tiếng Bồ, Chỉ dẫn cách đi Ấn Độ bằng tiếng Ý. Ba tầng trời : khí, hành tinh, thiên khung, và sách Thiên Văn bằng tiếng La Tinh.
1619 Thành lập Batavia và buổi đầu Hòa Lan xâm chiếm Java.
1620 Chúa Nguyễn ngừng nộp thuế, đất nước Đại Việt chia làm hai sông Gianh làm biên giới, chúa Trịnh Đàng Ngoài, chúa Nguyễn Đàng Trong.
Các tu sĩ Dòng Tên trong đó có Pina và Christophe Borri soạn thảo một sách giáo lý chép tay bằng chữ Đàng Trong (chữ Nôm) và chữ quốc ngữ.
1624 Linh mục Dòng Tên Alexandre de Rhodes đáp thuyền buôn Bồ Đào Nha từ Macao (Áo Môn) tới Cửa Hàn (Đà Nẵng) sau 19 ngày vượt biển bị bão ở gần đảo Hải Nam. Cư ngụ tại Thanh Chiêm (Dinh Chàm) thủ phủ Quảng Nam Dinh và học tiếng Việt tại đó.
1625 Francisco Pina cùng một người Việt chèo thuyền con ra thuyền Bồ Đào Nha lấy các đồ phụng tự bị bão lật thuyền chết đuối tại Hội An.
1627 Chiến tranh Trịnh Nguyễn lần thứ nhất.
1630 Lệnh cấm Công giáo đầu tiên.

- 1637 Thương điếm của Hà Lan ở Phố Hiến.
- 1651 Alexandre de Rhodes xuất bản hai sách quốc ngữ đầu tiên.
- 1647-1658 Linh mục Dòng Tên Fikippo de Marini đến ở Đàng Ngoài.
- 1653 Chúa Hiền sáp nhập Khánh Hòa.
- 1658-1663 Lm Dòng Tên Joseph Tissanier đến ở Đàng Ngoài.
- 1659 Bento Thiện viết Lịch sử An Nam.
- 1672 Thương điếm của Anh tại Phố Hiến.
- 1672 Cuộc chiến thứ bảy và cuối cùng giữa Trịnh Nguyễn
- 1677 Cao Bằng thất thủ Nhà Mạc chấm dứt.
- 1766 Nguyễn Du ra đời tại Thăng Long.
- 1775 Họ Trịnh chiếm Phú Xuân, họ Nguyễn đại bại.
- 1776 Tây Sơn chiếm Gia Định.
- 1778 Nguyễn Nhạc xưng Hoàng đế tại Quy Nhơn.
- 1780 Nguyễn Ánh xưng Vương tại Gia Định. Hà Tiên sát nhập lãnh thổ họ Nguyễn.
- 1786 Nguyễn Huệ ra Bắc phò Lê diệt Trịnh, tháng 8 rút đại binh về Phú Xuân.
1787. Nguyễn Đăng Tiến cùng Nguyễn Du khởi nghĩa chống Tây Sơn tại Tư Nông, Thái Nguyên bị bắt, Vũ Văn Nhậm tha chết cho muốn đi đâu thì đi.
- 1788-1890 Nguyễn Du đi giảng hồ ba năm trên đất Trung Quốc.
- 1789 Nguyễn Huệ lên ngôi vua Quang Trung, chiến thắng quân Thanh tại Thăng Long.
- Cuộc cách mạng Pháp.
- 1790 Sứ bộ Tây Sơn Phan Huy Ích, Đoàn Nguyễn Tuấn gặp Nguyễn Du tại Hoàng Châu.
- 1790-1793, Nguyễn Du về Thăng Long với anh Nguyễn Nễ đang làm quan Tây Sơn, mỗi tình ba năm Nguyễn Du và Hồ Xuân Hương.
- 1792 Ngày 16 tháng 9 Vua Quang Trung qua đời. Nguyễn Nễ được lệnh vào Phú Xuân dạy học cho vua Cảnh Thịnh mới lên mười.
- 1799 Nguyễn Ánh chiếm Quy Nhơn.
- 1801 Nguyễn Ánh chiếm Phú Xuân, xưng vương Gia Long.
- 1802 Vua Gia Long ra Bắc. Nguyễn Du từ Quỳnh Hải đến gặp tại Phù Dung dâng sớ, dâng ngựa, lương thực được phong Tri huyện tại nơi này.
1804. Gia Long được nhà Thanh nhìn nhận đặt tên nước Việt Nam.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- CAMÕES. Les Lusiades. Robert Lafont. Paris 1992
- ĐỖ QUANG CHÍNH. Lịch sử chữ Quốc Ngữ 1620-1659. Tủ sách Đường Mới. Paris 1985.
- GUIDES BLEUS PORTUGAL. Hachette Paris. 2018
- GUIDES VERT MICHELIN. PORTUGAL. Paris 2020